

PLEIDOOI VOOR EEN PROCESNOODRECHT

SYNTHESEVERSLAG

door

Marcel STORME

1. Aan het eindpunt van de postuniversitaire lessencyclus over privaatrechtelijk procesrecht, gespreid over 10 weken, kwam mij het vers van Charles Pégny voor de geest: „Nous avons consommé de si lointains voyages, Nous n'avons plus de goût pour les pays étranges” (Cinq prières dans la cathédrale de Chartres).

Wij hebben zoveel over procesrecht gesproken dat we liefst vandaag zouden zwijgen. Maar toch durf ik nog een poging tot synthese wagen, opdat wij vanuit ons uitgangspunt — informatie, maar ook kritische evaluatie van het procesrecht — zouden nagaan wat uit deze reeks lessen naar voren getreden is.

2. Er werd eersterangsinformatie gebracht op verschillende gebieden, die niet direct tot het klassiek nationaal procesrecht behoren, zoals bv. de verhouding tussen het Gerechtelijk recht en het Strafprocesrecht (R. De Clercq), het Europees procesrecht en de erbijhorende rechtsbescherming (W. Van Gerven) en het internationaal procesrecht met het executieverdrag (E. Krings).

Op vele andere terreinen werd de ontwikkeling sinds 1967-70 onderzocht en kritisch ontleed.

Tenslotte werd ook gepoogd hier en daar zekere ontwikkelingen voor de toekomst te stimuleren zowel de lege lata als de lege ferenda.

De hiernavolgende synthese biedt evenwel geen objectieve samenvatting van de rapporten — daartoe is elk lezer zelf in staat — maar een persoonlijk-subjectieve en soms opzettelijk-uitdagende interpretatie van deze 10 weken informatie en discussie die we samen doorbrachten.

I. UITGANGSPUNT

3. Waar het materieel recht een eigen aanpassingsvermogen heeft, geldt helaas niet dezelfde soepelheid voor het procesrecht, dat wel de rol van „bottle-neck” vervult bij de realisatie van rechten. In dit verband is de analyse van Professor Van der Grinten m.i. bijzonder pertinent, waar hij

schrijft (1) , „Het burgerlijk recht heeft een groot aanpassingsvermogen aan veranderingen in de samenleving. Een aantal oorzaken is hiervoor aan te wijzen. Partijen hebben een grote vrijheid hun verhoudingen naar eigen inzicht te regelen. De rechtshandhaving is in handen van partijen zelf. De rechter interpreteert de wet naar haar redelijke zin in de bestaande maatschappelijke constellatie. De rechtsgenoten hebben zich tegenover elkander te gedragen zoals in het maatschappelijk verkeer — dus in de feitelijk bestaande maatschappelijke constellatie — betaamt. Redelijkheid en billijkheid zijn normatief voor de civielrechtelijke rechtsverhoudingen ; redelijkheid en billijkheid verstaan in de maatschappelijke context. Het burgerlijk recht heeft het vermogen te veranderen zonder wijziging van wettekst.

De rechtshandhaving in het burgerlijk recht is in zekere zin een zwakke stee. Op zichzelf is het niet bedenkelijk dat rechtsaanspraken niet steeds worden gehonoreerd. De rechtsaanspraak staat ter dispositie van de partij ; er is geen bezwaar tegen dat de partij deze rechtsaanspraak niet realiseert. Bedenkelijk is echter wel indien de rechtsaanspraken niet worden gehonoreerd omdat de partij op grond van haar afhankelijkheid of op grond van overwicht van de wederpartij, haar aanspraak niet durft te effectueren. En probleem is voorts, dat verwezenlijking van rechtspraakaanspraken tegen een onwillige wederpartij niet zelden een langdurige procedure eist en dat de kosten niet onaanzienlijk zijn. Voorts wordt wel de bedenking genoemd, dat er een drempelvrees is om zich van rechtsbijstand, te voorzien, een rechtsbijstand die voor een burgerlijke procedure vrijwel onontbeerlijk is.

In de rechtshandhaving ligt een zeker knelpunt. Op deze problematiek wil ik niet verder ingaan, doch volstaan met een enkele opmerking. Het is een eis van goed recht, dat degeen die rechten en rechtsaanspraken heeft deze ook kan verwezenlijken. Doch het is eveneens een eis van goed recht, dat vermeende — in werkelijkheid niet bestaande — rechtsaanspraken niet tot gelding komen en dat chicaneurs worden afgeschrikt van het voeren van processen. Het is niet minder een eis van goed recht dat de rechtsbedeling zorgvuldig en weloverwogen plaats vindt. Deze eisen van goede rechtsbedeling te verzoenen is geen eenvoudige opgave.

Het knelpunt van de rechtsbedeling houdt in zoverre verband met veranderingen in de samenleving, dat het maatschappelijk leven veel intensiever en het recht veel gecompliceerder is geworden. Het aantal contractuele relaties is enorm toegenomen en de kans op civielrechtelijk onrecht is veel groter geworden''.

(1) *Groepijnen van het recht*, R.M. THEMIS, 1978, 562 e.v.

Dit verklaart waarom overal ter wereld terecht zoveel aandacht besteed wordt aan de toegang tot het gerecht en aan het procesrecht(2).

II. GRONDSLAGEN VAN HET PROCESRECHT

4. Omdat het proces een kwaad is en het procesrecht een vorm van geciviliseerd geweld, dienen bepaalde grondslagen van deze rechtstak de basis te vormen voor een eigen rechtsvindingsmethode.

- a. Men moet met het proces economisch omspringen. De regel van de proceseconomie dient een toetssteen te zijn voor beoordeling van de aangewende procedures en van de verrichte kosten.
- b. Het procesrecht is doelgebonden: elke proceshandeling moet beoordeeld worden in functie van het einddoel, nl. het bekomen van een executoriale titel. Het proces moet voortschrijden (*procedere*) naar de uitspraak toe en alles wat dit verhindert, dient op enigerlei wijze te worden gesanctioneerd.
- c. Het procesrecht is dienaar van het materiële recht (zie bijdrage R. De Corte).

5. In het licht van deze fundamentele vaststellingen, wil ik t.g.v. de na de verschillende uiteenzettingen gevoerde discussies een dubbele ergernis tot uitdrukking brengen.

- a. De „sleur en slenter” is opnieuw een belangrijke, zo niet de belangrijkste, bron van het procesrecht geworden, zodanig zelfs dat men er de oorspronkelijke teksten van het Gerechtelijk wetboek en hun *ratio legis* bij vergeet.

In zijn inaugurale les herinnerde mijn Leidse collega proximus, Mr. T.A.W. Sterk, als volgt aan de desbetreffende kritiek van Meijers: „Zestig jaar geleden besloot Meijers een artikel in het Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis met een vraag gericht op de toekomst van onze burgerlijke rechtspleging: „Is er een rechtbank te vinden, die dan moed heeft met de sleur der praktijk te breken? Of gaat het met de praktijk als met rivieren? Zij stromen wel van hoog naar laag, maar nimmer terug van laag naar hoog”. Meijers’ kritiek op de rechtspraktijk klonk niet mals: hij spreekt van de sleur van de praktijk van rechters en advocaten, maakt zich vrolijk over onkunde die men bij het totstandkomen van onze codificatie bij de rechters niet durfde te veronderstellen, maar niettemin na enkele jaren alom aanwezig bleek.

(2) Zie hierover vnl. Mauro CAPPELLETTI, doctor honoris causa van de Gentse Rechtsfaculteit, in zijn wereldrapport, *Access to Justice*, 4 vol., 1978-1979.

Hij acht zelfs reclassering geboden: „Op dezelfde wijze als men een misdadiger, die zich beteren wil, vóór alles in een nieuw milieu moet brengen, opdat de invloed van het verleden gebroken worde³”. De moed waarom Meijers vroeg is toen niet door de rechtbanken opgebracht. De voorstanders van proceshervorming, waaronder veel rechters en advocaten, hielden hun hoop gevestigd op wetsherziening³ (3).

- b. En wanneer men zich dan toch op teksten beroept, is het mij herhaaldelijk opgevallen dat vele practici, net zoals sommige theoretici, aan een bepaalde „obsession textuelle” lijden, die met de doelgebondenheid van elke procesrechtelijke interpretatie geen rekening houdt.

III. DE ACTUELE SITUATIE IS DRAMATISCH

6. Wij zijn terecht gekomen in een situatie, die men kan beschouwen als een vorm van „gekwalificeerde rechtsweigering” doordat de drie grondmachten nalaten maatregelen te treffen om het gerecht beter toegankelijk te maken en een vlugge afhandeling te verzekeren.

Sommige gerechtvaardigde vorderingen komen niet eens voor de rechter. Van andere vorderingen die vandaag worden ingeleid weet men nu reeds met zekerheid dat zij minimum vijf jaar zullen aanslepen. Wie vroeg ook weer „Faut-il raser nos palais de justice?” (4)

IV. PLEIDOOI VOOR EEN PROCESNOODRECHT

7. Net zoals het staatsnoodrecht ontstaan is, bevinden wij ons thans in een situatie, waarbij het procesnoodrecht de enige uitweg wordt om eruit te geraken.

A. Voor-processuele fase

8. Tijdens de voor-processuele fase moet alles in het werk gesteld worden om de fase van het proces zelf te vermijden. Hierbij moet eens te meer de belangrijke preventieve en verzoenende rol van de advocaat onderstreept worden. Men heeft zeer dikwijls in het verleden gepoogd de advocatuur te herleiden tot de functie van conflictenoplosser, dan wanneer de advocaat, net zoals de amerikaanse lawyer, de natuurlijke raadsman zou moeten zijn van de burger in alle moeilijke, maatschappelijke en juridische problemen.

Bovendien is het mogelijk in het contractenrecht een nieuwe technische benadering in te bouwen, waarbij in elk contract een soort verplicht

(3) *Vrijmoedige procesvoering*, Kluwer, Deventer, 1979, blz. 3.

(4) RASIR, R., *J.T.*, 1979, blz. 381.

precontentieuze fase bij wijze van een specifieke clause zou worden ingelast. Dit zou betekenen dat geen enkel contract tot een proces mag leiden, zolang niet eerst tussen partijen onderhandelingen werden gevoerd. Deze clause zou tot gevolg kunnen hebben dat bij gebrek aan onderhandelingen elke vordering ingeleid voor de rechtbank als niet-toelaatbaar zou worden beschouwd.

B. Processuele fase

9. Het is duidelijk dat thans moet gezocht worden naar alternatieven buiten de traditionele procedure. Hierbij kan o.m. gedacht worden aan de volgende mogelijkheden die in het huidige recht kunnen uitgewerkt worden:

- a. Men zou de arbitrageprocedure op een meer verruimde wijze kunnen toepassen, mits een aanzienlijke beperking van de kosten terzake. Er zou desbetreffend ook kunnen gesuggereerd worden rechters als arbiters te laten fungeren, teneinde op die wijze sommige nodeloze procedureperikelen te vermijden.
- b. In de rechtspraak zou de summiere procedure om betaling te bekomen minder rigied moeten worden geïnterpreteerd (zie bijdrage M. Storme).
- c. Er zou ook van de verruimde mogelijkheden van het kort geding gebruik kunnen gemaakt worden om in dringende geschillen de trage afwikkeling van het proces te omzeilen (zie bijdrage I. Verougstraete).

10. Met betrekking tot de bevoegdheid heeft men wel eens uit het oog verloren dat de bevoegdheidsregeling van het Gerechtelijk Wetboek specifiek bedoeld was om in de toekomst zo maximaal mogelijk bevoegdheidsconflicten en de vertraging die hieruit voortvloeit te vermijden. De praktijk heeft dit niet altijd willen begrijpen.

Daarom moet gepoogd worden aan de bevoegdheidsregelen een interpretatie te geven die toelaat de bevoegdheidsconflicten tot een minimum te herleiden. Het is zelfs mogelijk de bevoegdheidsregelen te hanteren om procedures te bespoedigen (Zie bijdragen J. Laenens en A. Fettweis).

Persoonlijk denk ik zelfs dat het mogelijk moet zijn de regelen van de territoriale bevoegdheid zodanig te hanteren en zelfs te manipuleren om op die wijze zaken te brengen voor de minbelaste rechtscolleges.

11. Doch ook ingeval van handhaving van de traditionele procedure zoals zij uitgestippeld werd door het Gerechtelijk Wetboek kunnen tal van voorstellen worden geformuleerd om de gang van het gerecht te bespoedigen en te humaniseren.

- a. Het wordt de hoogste tijd dat men de procedure van minnelijke schikking zou herwaarderen (zie bijdrage P. Heurterre).
- b. Bij nadere ontleding van de rechtspraak die ontstaan is rond de verstekprocedure is gebleken dat hier in hoge mate een tekstuele obsessie is gegroeid, obsessie die misschien in de oorsprong ontstaan is uit de beveiliging van de rechten van de verdediging. Men zou door een hernieuwde interpretatie van de regelen van de verstekprocedure in de toekomst heel wat moeilijkheden en nodeloze bijkomende proceshandelingen kunnen vermijden (zie bijdragen R. De Corte en J. Laenens).
- c. Dat bij de inleiding van de zaken voor de rechter in eerste aanleg de regelen van het wetboek in hun doelgebonden betekenis niet worden toegepast is sinds jaren algemeen bekend. Zo zou de schriftelijke verschijning bij de inleiding van de zaak correcter moeten worden toegepast. Zo schijnt men sinds jaren vergeten te hebben dat er nog een artikel 735 bestaat waarbij ingeval van korte debatten de zaak ter inleiding of op de eerste nuttige datum kan worden behandeld. Zo is het meestal ook ten onrechte onmogelijk op de inleidende zitting onderzoeksmaatregelen te laten bevelen. Hoeveel zaken kunnen niet spoedig tot een oplossing worden gebracht indien men bijvoorbeeld op de inleidende zitting een technisch expert zou aanduiden die de bevoegdheid krijgt om in het geschil te arbitreran?
- d. Er moet ook, overeenkomstig de tendenzen die ingeluid werden door het Gerechdelijk Wetboek, gestreefd worden naar een verdere deformalisering van het procesrecht. Dit kan geschieden o.m. in het kader van het nietigheidssysteem (zie bijdrage R. Soetaert) als in het kader van de zo veelvuldig aangewende verzoekschriftprocedure (zie bijdrage L. Van Parys).
- e. Waar de eenzame burger dikwijls in de onmogelijkheid is om individueel toegang te krijgen tot het gerecht, zou deze situatie op een adekwate wijze kunnen opgevangen worden door de collectieve toegang vanwege groeperingen, die optreden ter bescherming van de belangen van hun aangesloten leden (zie bijdrage J. Van Compernelle).
- f. Ook de rol en de plaats van het Openbaar Ministerie in het kader van het privaatrechdelijk geding dienen opnieuw te worden onderzocht. Hierbij kan de vraag gesteld worden in hoeverre de tussenkomst van het Openbaar Ministerie niet voor bepaalde geschillen een remmende en vertragende werking heeft (zie bijdrage A. Meeus).
- g. Door een onderlinge samenspraak tussen advokatuur en magistratuur moet het mogelijk zijn een rechtsbedeling te bevorderen waarbij de

betrokken partij zelf rechtstreeks geconfronteerd wordt met de behandeling van zijn zaak. Deze zogeheten *face-to-face* rechtspraak kan bevorderd worden door persoonlijke verschijning, accordandum, ... (5).

12. Er komt misschien een ogenblik waarop in de schoot van elk gerechtelijk arrondissement afspraken zullen moeten gemaakt worden tussen alle geledingen die bij de rechtsbedeling zijn betrokken: advocatuur, magistratuur, griffie, gerechtsdeurwaarders, ... Deze ontwikkeling is trouwens reeds gaande in een aantal landen die ons omringen: zo spreekt men in Duitsland van het Stuttgarter Modell, in Nederland van het Rotterdamse en het Roermondse model en zelfs bij ons spreekt men van het Mechels model inzake schriftelijke procedure.

Het laat geen twijfel dat principieel deze ontwikkeling moet worden betreurd, omdat zij afwijkt en zelfs ingaat tegen datgene wat de ontwerpers van het Gerechtelijk Wetboek hebben willen tot stand brengen, nl. een zo uniform mogelijke procedure voor alle rechtscolleges en in alle gerechtelijke arrondissementen. Maar bij de aanvang heeft men toch reeds afwijkingen aanvaard in verband met het sociale procesrecht (zie bijdrage E. Leboucq).

Er moet bovendien onderstreept worden dat men aan de rechter nooit een volledig draaiboek heeft overhandigd, volgens hetwelk elke handeling die hij zou moeten verrichten in het kader van het geding nauwkeurig en in detail wordt beschreven. Dit heeft tot gevolg dat buiten de regelen die van dwingend recht zijn, het mogelijk is tussen rechter en partijen bepaalde afspraken te maken omtrent de procesgang. Hoever de partijen daarmee kunnen gaan en zelfs ook buiten de door de wet genoemde gevallen de rechter aan een afspraak omtrent de procesgang binden is een vraag die nadere ontleding zou verdienen (6).

13. Wie de figuur van de rechtsverwerking, zoals deze zich hoofdzakelijk in Nederland heeft ontwikkeld, van naderbij heeft bestudeerd kan de vraag stellen of de toepassing van deze figuur in het procesrecht niet een bijkomende mogelijkheid zou zijn om de gang van het proces, ditmaal aan de zijde van de advocatuur, aanzienlijk te versnellen. Wie gedurende een bepaalde termijn nalaat enige proceshandeling te stellen en hierdoor bij de wederpartij het redelijk vertrouwen wekt dat het proces geen verdere

(5) Zie hierover in extenso STORME, M., *Pleidooi voor een Gents model ter versnelling van de procedure*, Gent, 1979.

(6) Zie STERK, T.A.W., o.c., blz. 18-19.

doorgang zal vinden, heeft aldus zijn recht op de voortzetting van het geding verwerkt (zie bijdragen Van Ommeslaghe en Aaftink in het volgend nummer van het Tijdschrift voor Privaatrecht).

14. Het is duidelijk dat men de uitspraken in eerste aanleg ook adekwater kan maken en op die wijze het misbruik van het hoger beroep kan vermijden of minstens beperken. Hierbij kan gedacht worden aan de uitvoerbaarheid bij voorraad van de vonnissen in eerste aanleg, de toepassing van de techniek van de dwangsom die in ons Belgisch rechtssysteem is opgenomen vanaf 1 maart 1980 (zie bijdrage M. Storme), en de verhoging van de intresten, zoals reeds door een bepaalde rechtspraak wordt aanvaard. Dit laatste is noodzakelijk geworden wil men vermijden dat rechtbanken eigenlijk verder banken ten voordele van de schuldenaar zouden worden.

15. Men moet het misbruik van de rechtsmiddelen sterk afremmen. Onze rechtsstaat is eigenlijk een rechtsmiddelenstaat geworden. Daarom kan de verhoging van de grens van de aanleg tot de som van 15.000F blijkens de wet van 29 november 1979, worden toegejuicht. Men moet ook de moed hebben om in een aantal gevallen het rechtsmiddel van hoger beroep te sanctioneren indien blijkt dat men staat voor een gekarakteriseerde vorm van procesrechtsmisbruik, die tot passende schadevergoeding dient aanleiding te geven.

16. Uit de verschillende rapporten is ook gebleken dat het beslag- en executierecht kan aangewend worden tot een verbetering van de procesgang. Zo is voldoende duidelijk onderstreept geworden dat het bewarend beslag in zeer vele gevallen kan aangewend worden als een middel bij uitsteking ter voorkoming van processen (zie bijdrage K. Baert). Doch in het raam van het uitvoerend beslag moet gestreefd worden naar een grotere eenvoud in de interpretatie en naar een minimaliseren van de desbetreffende kosten (zie bijdragen G. De Leval en E. Van Hove).

V. DE LEGE FERENDA

17. Hoewel de mooiste wetgeving er niet steeds in slaagt de beste resultaten af te werpen, omdat wetten steeds door mensen moeten worden toegepast kan men toch ook nog denken aan een aantal maatregelen op het wetgevend vlak die de huidige dramatische situatie mede zouden kunnen helpen oplossen.

Zo kan men bijvoorbeeld suggereren het strafbevel in ons rechtssysteem in te voeren, waardoor heel wat strafzaken die op dit ogenblik de rechtscolle-

ges belasten, uit het normale circuit zouden worden gehaald (7). In dezelfde richting werd ook gedacht aan de oprichting van verkeersrechtbanken, waarbij nochtans de vraag moet gesteld of hierdoor het probleem niet eenvoudigweg wordt verplaatst.

Dat de talloze verkeersongevallen onze rechtscolleges overbelasten is algemeen bekend. Of ter oplossing daarvan niet aan een buitengerechtelijk systeem van arbitrale procedure tussen verzekeringsmaatschappijen kan worden gedacht, is een vraag die tot verdere bezinning noopt.

Er werd gesproken over plaatsvervangende raadsheren in de hoven van beroep en over de enige raadsheer die met een verzoeningsprocedure zou worden belast, dit naar analogie van de fiscale procedure uitgestippeld door de wet van 20 juli 1953.

Het is duidelijk dat ook tal van andere beperkte wijzigingen van het Gerechtelijk Wetboek in overweging kunnen worden genomen. Doch daarom zou het nodig zijn, mede om een willekeurige en ongeordende wijziging van het Gerechtelijk Wetboek te vermijden, in de schoot van het Ministerie van Justitie een permanente commissie op te richten, waarbij alle geledingen worden betrokken, om samen te zoeken naar een reeks adekwate oplossingen die bij middel van wetteksten zouden kunnen worden doorgevoerd.

18. Aan het eind van dit kort syntheserapport zou ik mijn geloof in mensen meer dan in structuren willen belijden. Indien wij bij de rechtsbedeling in dit land geen nieuwe mensen worden en ons in de toekomst niet radikaal gaan verzetten tegen een verdere verglijding van het gerecht in dit land, zal er niets veranderen, wel in tegendeel.

Doch daarom moeten wij er zelf persoonlijk eerst iets aan doen, of zoals de dichter Remco Campert het uitdrukte: „Verzet begint niet met grote woorden...”:

Verzet begint niet met grote woorden
maar met kleine daden

zoals storm met zacht geritsel in de tuin
of de kat die de kolder in z'n kop krijgt

zoals brede rivieren
met een kleine bron
verscholen in het woud

(7) Wetsvoorstel Storme, Senaat, 1979-80.

zoals een vuurzee
met dezelfde lucifer
die de sigaret aansteekt

zoals liefde met een blik
een aanraking iets dat je opvalt in een stem

jezelf een vraag stellen
daarmee begint verzet

en dan die vraag aan een ander stellen.